

Бойченко В. П.,
асистент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

PROTECTION OF PUBLIC MORALITY BY MEANS OF CRIMINAL LAW

У статті показано, що моральна адекватність кримінальної заборони в інформаційному суспільстві повинна розглядатися з точки зору сучасної юридичної антропології. Показані основні антропологічні складові частини процесу криміналізації злочинів проти моральності. Зроблено висновок, що ігнорування принципів призвело до зайвої криміналізації окремих складів. Когнітивна оцінка закону населенням є основою захисту суспільної моралі за допомогою кримінально-правових засобів.

Ключові слова: антропологія злочину проти моральності, моральна адекватність, криміналізація.

В статье показано, что моральная адекватность уголовного запрета в современном информационном обществе должна быть рассмотрена с точки зрения современной юридической антропологии. Показаны основные антропологические составляющие процесса криминализации преступлений против моральности. Сделан вывод, что игнорирование принципов привело к излишней криминализации. Когнитивная оценка закона населением – основа защиты общественной морали уголовно-правовыми средствами.

Ключевые слова: антропология преступления, преступления против нравственности, моральная адекватность, криминализация.

The article shows that the moral adequacy of the criminal prohibition in information society should be considered from the point of view of modern legal anthropology. The basic anthropological components of the process of criminalization of deeds against morality are shown. It was concluded that ignored principles led to excessive criminalization. The cognitive assessment of the law by the population is the basis of the protection of public morality by criminal law

Key words: criminal anthropology, crimes against morals, moral adequacy, criminalization.

Захист суспільної моралі є конституційним обов'язком держави та складовою захисту національної безпеки України. Захист суспільної моралі полягає в найбільш узагальненому вигляді у відродженні духовних цінностей Українського народу, захисті та примноженні культурного надбання, збереженні національної та культурної спадщини, підтримці розвитку культури і мистецтва, протидії негативним явищам у соціально-духовній сфері.

Кримінальний кодекс України 2001 р [1]. встановив відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності в розділі ХІІ. Цей розділ передбачає 13 статей (ст. ст. 293-304 КК). Відповідні наробки із цього приводу існують і в судовій практиці [2].

Поняття «моральності» неоднозначно тлумачиться в теорії кримінального права. При цьому фахівці, як правило, відрізняють терміни «мораль» та «моральність». У діючому КК України 2001 р. законодавець майже після сторічної перерви наділив злочини проти моральності самостійним статусом. Однак відокремлення в КК України 2001 р. злочинів, які аналізуються, в самостійний розділ зумовлено не тільки і не стільки даниною законодавчій традиції, скільки існуючим станом моральнісних устоїв суспільства, які на сучасному етапі розвитку держави потребують кримінально-правового захисту [3, с. 103–108]. Мораль – система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Мораль – один з основних способів нормативної регуляції дій людини. Мораль і право тісно переплітаються. Моральні норми суспільства, яке домінує в державі, втілюються в законодавчих

актах. В юридичній літературі «моральність» подекуди асоціюють із «громадською мораллю», «громадською моральністю», «суспільною мораллю» та «суспільною моральністю», «моральними зasadами суспільства», «моральнісними зasadами суспільства» [4–11]. Слід згадати, що згідно зі ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. суспільна мораль – це система етичних цінностей, правил і норм поведінки, що склалися в суспільстві на основі традиційних духовних і культурних надбань, уявлень про добро, совість, гідність, свободу, відповідальність, громадський обов'язок, толерантність, спрямованих на творчу самореалізацію особи в усіх сферах життя [12].

Захист суспільної моралі засобами кримінального права полягає в здійсненні органами державної влади діяльності, спрямованої на кримінально-правову протидію розповсюдженням продукції та показу видовищних заходів, які завдають шкоди суспільній моралі, а саме: недопущення пропаганди расової і національної ворожнечі, фашизму, неофашизму, українофобії, ксенофобії, антисемітизму, нетерпимості та насильства, образів нації чи особи за національною ознакою тощо, а також у здійсненні регулювання обігу продукції сексуального та еротичного характеру, продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, показу видовищних заходів еротичного характеру з метою уникнення їх доступності неповнолітнім.

Питання захисту моральності засобами кримінального права є окремим елементом відповідної моделі кримінально-правових відносин практично в більшості країн світу. Так, за даними досліджен

С.П. Репецького, який здійснив комплексний порівняльний аналіз щодо суспільної моральності як об'єкта кримінально-правової охорони, було виокремлено три специфічні групи зарубіжного кримінального законодавства залежно від нормативної конкретизації цього об'єкта:

«1) кримінальне законодавство, що виділяє суспільну моральність як об'єкт злочинного посягання в окремі розділи або глави (зокрема, КК Австрії, КК Голландії, КК Литовської Республіки, КК Азербайджанської Республіки, КК Ірану, КК Південної Кореї);

2) кримінальне законодавство, що передбачає два або більше родових об'єкта посягання в одному розділі чи главі, один з яких – суспільна моральність (зокрема, КК Польщі, КК Латвії, КК РФ, КК Республіки Білорусь, КК Киргизької Республіки, КК Грузії, КК Республіки Казахстан, КК Вірменії, КК Республіки Таджикистан, КК Республіки Узбекистан, КК Туреччини);

3) кримінальне законодавство, що не виділяє суспільну моральність в окремі розділи або глави, хоч і передбачає відповіальність за злочинні діяння проти неї (зокрема, КК ФРН, КК Швейцарії, КК Франції, КК Іспанії, КК Республіки Болгарія, КК Республіки Молдова, Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки, КК Швеції, КК Норвегії, КК Данії, КК КНР, КК Японії, Зведення законів США, кримінальне законодавство Англії)» [11].

М.І. Хавронюк, аналізуючи кримінальне законодавство європейських країн, зосереджуючи свій інтерес на фундаменті прав та свобод людини, запропонував виокремити в самостійну групу злочинні діяння проти прав людини й моральності, про які йдеється у КК держав континентальної Європи [13, с. 60].

Дослідження кримінально-правової охорони моральності як соціально та історично детермінованого явища антропогенезу є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації злочинів проти моральності, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони та перспектив удосконалення відповідних норм. Наявність численних наукових позицій, які іноді є протилежними з приводу окремих дискусійних питань щодо регламентації кримінально-правової охорони моральності в часі культурного релятивізму, вказує як на актуальність проблематики, так і на значні ускладнення в процесі кваліфікації злочинів, які посягають на відповідні об'єкти. Із цього боку особливо цікавим є використання методології антропологічного аналізу процесів та явищ для формування оптимальних механізмів кримінально-правового захисту моральності.

З нашої точки зору, основні завдання антропологічного аналізу законопроектної діяльності щодо протидії злочинам проти моральності пов'язано з:

1) отриманням емпіричних даних про правові умови життя діяльності людини і організацій, що можуть вплинути на сутність регуляції проблеми; визначенням «розривів», найбільш гострих проблем,

неефективних методів правового регулювання відносин між людьми (суб'єктами права), модель якого міститься в запропонованому тексті;

2) визначенням найбільш перспективних методів правової регламентації з точки зору комфортності виконання людьми правових команд. Відповідно, техніка аналітичної роботи в рамках юридико-антропологічного аналізу моральності пов'язана із визначенням цілей правового регулювання, сфер антропологічного інтересу різних учасників кримінально-правових відносин, статусу учасників, прогнозованого стану суспільства в результаті застосування акту, ступенем когнітивної обізнаності та доступності правової заборони для правопорушника та правозастосувача, обізнаності нею потерпілого; здатністю мотивації та профілактичного впливу; коректністю і логікою регламентування заборони з точки зору її реалізації громадянами; формуванням соціально значущих установок; вивченням правової поведінки та дискреційних повноважень учасників правовідносин у процесі правореалізації; забезпеченням та непротирічністю міжнародно визнаним та конституційним соціальним свободам, правам та гарантіям особистості; з'ясуванням суб'єктних оцінок кримінально-правової норми з точки зору правозастосовців та інших учасників кримінальних правовідносин.

Класичною формою неврахування мотиваційних характеристик делікут моральності була криміналізація зайняття проституцією в ст. 303 КК України до 2006 р. Економічна та соціальна детермінованість зайняття проституцією та відносно малий осуд цих діянь серед пересічного населення призвели к повній неефективності норми. До того ж, невдала законодавча конструкція, що ввела термін «систематичність надання сексуальних услуг за платню» як основний елемент об'єктивної сторони ч. 1 ст. 303 КК, була в протиріччі з ідеологією ліквідації адміністративної преюдіції та недопустимості використання правила “ne bis dem idem”. Саме неврахування позицій громадян щодо значущості кримінально-правової заборони проституції призвело до декриміналізації складу, передбаченого ч.1 ст. 303 КК [14].

Таким чином, з антропологічної точки зору сучасне кримінальне право в захисті суспільної моральності розглядається як необхідний інструмент забезпечення суспільної і національної безпеки, гарант суспільного спокою, який специфічними засобами регулює антисоціальну активність суб'єктів злочину.

Кримінально-правове попередження злочинів проти моральності – це дія кримінального Закону в цілому, а не виключно окремих його норм та інститутів.

Реалізація охоронних та профілактичних кримінально-правових відносин наполягає на необхідності диференціації обсягу державного примусу в залежності від характеристик суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава), відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного; її кримінальності; ступеня тяжкості скосного злочину;

потреб потерпілого, третіх осіб, держави, міжнародної спільноти). Звідси важлива й солідарність реципієнтів із процесом кримінально-правового впливу, яка визначає моральний ліміт адекватності кримінально-правової заборони [15], тобто як і наскільки характеристики окремих кримінально-правових норм та інститутів інтерпретуються суспільством у кримінально-правовій доктрині, наскільки сама доктрина та діюче законодавство відповідають ступеню розвитку суспільства та його морально-психологічному стану.

Повернення до витоків формування права, якими виступає культура в різних формах свого існування, забезпечує формування правозуміння нового, сучасного рівня, здатного задовольнити як теорію, так і практику застосування права. Визначення обраного напрямку комплексного дослідження сучасного правозуміння вимагає звернення до аналізу правових реалій, без змістовних характеристик яких подальше дослідження втрачає методологічне підґрунтя. Слід зазначити також продуктивність ідеї А.В. Козаченка щодо того, що кримінальне право, форми його існування представляють собою окрему систему артефактів, за якими може бути визнаний не тільки власне правовий, але й культурологічний характер. Звідси режим реалізації права протидії злочинам проти моральності, прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури населення. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов кримінально-правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах.

Дискусійність питань антропологічних коренів регуляції злочинів проти моральності випливає із запозичення авторами КК 2001 року різних за формою та за сенсом деліктів у відповідний розділ, який уперше з'явився у вітчизняному кримінальному праві. Від визначеності даного питання залежить

рівень правопорядку, оскільки «чужі» правові встановлення, не адаптовані до власного соціального середовища, або ігноруються, або відверто порушуються на підставі незрозумілості мети їх застосування для суб'єктів права. Можна зробити висновок, що вдосконалення правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямком державної політики (в тому числі і кримінальної політики) в галузі забезпечення моральності і духовної безпеки особистості, суспільства і держави. Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України. Як зазначав О.В. Козаченко, кримінальне право, відповідно до свого культуро-антропологічного значення, повинно орієнтуватися на формування право-порядку на засадах шанобливого відношення до всіх учасників суспільних відносин – як тих, хто вчинив злочин, так і тих, кому була заподіяна шкода, та третіх осіб, на яких покладається виконання певних обов'язків у межах кримінальних відносин і відносин, які виникають у процесі застосування кримінально-правових заходів [16].

Виходячи з інтересів громадян, зумовлених іх громадянською позицією, вдосконалення організаційно-правового механізму, спрямованого на захист суспільства від негативного впливу культу насильства, жорстокості, порнографії, на унеможливлення пропаганди наркоманії, алкоголізму, тютюнопаління фашизму, неофашизму, ксенофобії, антисемітизму, расової і національної ворожнечі та реалізацію права громадян на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психічному стану населення, має обумовити подальший розвиток законодавства у сфері, що вивчається.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page9>.
2. Узагальнення судової практики в частині розгляду справ про адміністративні правопорушення та кримінальних справ про злочини проти громадського порядку та моральності (ст. 173 КУпАП, ст.ст. 293-304 КК України) в 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kr.vn.court.gov.ua/sud0210/analiz/18717>.
3. Кучанська Л.С. Злочини проти моральності: історичний аспект / Л.С. Кучанська // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса, 2004. – № 4. – С. 103–108.
4. Бандурка І.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І.О. Бандурка. – Запоріжжя, 2010. – 22 с.
5. Кузнєцов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : автореф. дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / В.В. Кузнєцов. – Київ, 2013. – 40 с.
6. Кучанська Л.С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України [Текст] : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л.С. Кучанська ; Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2007. – 212 арк. – Арк. 196–212.
7. Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні [Текст] : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А.В. Ландіна. – К., 2005. – 227 арк.
8. Денисов С.Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст.ст. 210, 211, 211 прім КК України) [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.Ф. Денисов ; Українська академія внутрішніх справ. – К., 1996. – 22 с.
9. Копотун І.М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І.М. Копотун ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 20 с.
10. Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі [Текст] : зб. нормативних актів України / уклад. Ю.Ж. Шайгородський, К.П. Меркотан ; Український центр політичного менеджменту. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2007. – 440 с.

11. Репецький С.П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С.П. Репецький ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2010. – 20 с.
12. Закон України «Про захист суспільної моралі»: від 26.11.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1296-15>.
13. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / М.І. Хавронюк. – К., 2007. – С. 60.
14. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» від 12 січня 2006 року № 3316-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3316-15>.
15. Туляков В.О. Моральна адекватність кримінально-правової заборони / В.О. Туляков // Актуальні проблеми держави і права – Одеса, 2008. – Вип. 44. – С. 256–261.
16. Козаченко О.В. Культурно-антропологічна концепція заходів здійснення кримінально-правового впливу / О.В. Козаченко // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: в ... т. 2012. : Т. 11. 2012. – 488 с. – С. 413–420.